ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 25.09.2026 | Крістофер Форст

То що ж таке нейтралітет?

Швейцарія має намір закріпити своє розуміння нейтралітету у конституції. Але саме це може обмежити її зовнішньополітичні можливості.

Той, хто цими днями ходить Цюріхом, Женевою чи Лугано, не може не помітити плакати прихильників «так». Листівки в дусі Джона Леннона закликають: «Give Peace a Chance» («Дайте світу шанс»). Це звучить безневинно, але йдеться про кампанію з чіткою метою: Швейцарія має закріпити своє розуміння нейтралітету у конституції – суворо, беззастережно, без винятків.

У центрі дебатів – особливий швейцарський випадок, що має загальноєвропейське значення. Швейцарію часто вважають найнейтральнішою країною у світі, і вона справді є найстарішою державою в Європі, яка зберігає постійний нейтралітет. У 1815 році великі держави на Віденському конгресі визнали її вічний нейтралітет, а в 1848-му він був закріплений у Федеральній конституції.

Однак ініціатива про нейтралітет, винесена зараз на голосування, не зробить Швейцарію нейтральнішою. Вона обмежить її свободу дій у галузі зовнішньої та безпекової політики і тим самим послабить саме ту співпрацю і той авторитет, на яких сьогодні заснований швейцарський нейтралітет. Нейтралітет – це вузьке юридичне поняття. Гаазька конвенція 1907 року визначає три зобов'язання – стриманість, неупередженість, запобігання – причому виключно в період міждержавної війни. Експорт зброї та військових технологій має розглядатися однаково для обох сторін, територіальна цілісність підлягає захисту, військова підтримка виключена. Санкції, економічні відносини, дипломатія, права людини, навпаки, ніколи не були предметом права нейтралітету. Право нейтралітету носить військовий характер і є жорстким, тоді як політика нейтралітету гнучка і піддається формуванню.

Сьогодні ця конвенція практично не застосовується. У 1907 році кожна держава ще мала право вести війну; рівне ставлення до всіх сторін конфлікту здавалося більш логічним. У 1945 році Статут

ООН заборонив агресивні та насильницькі війни. Тоді ще не знали ні про гібридні атаки, ні про кібератаки, ні про зброю масового знищення. Але обіцянка конвенції – той, хто не втручається, не наражається на напад – багаторазово порушувалася. Швейцарія залишилася недоторканою не лише тому, що була нейтральною, а й тому, що створювала військове стримування, залишалася корисною в економічному плані та вела справи з обома сторонами.

Проте міф про те, що нейтралітет і безпека йдуть пліч-о-пліч, глибоко вкоренився в політичній культурі. Втім, для європейських партнерів він має свої переваги: нейтральні держави можуть надавати цінні послуги та розумно доповнювати систему безпеки, особливо з погляду сторін, які прагнуть співпраці.

Нейтральні держави можуть надавати цінні послуги та розумно доповнювати систему безпеки, особливо з погляду сторін, які прагнуть співпраці

Під час холодної війни Швейцарія вважалася країною західного табору і водночас дотримувалася найсуворішого у світі розуміння нейтралітету – до 2002 року вона навіть не вступала до ООН. Однак у 1991 році пішли економічні санкції проти Іраку, а в 1993-му була опублікована урядова доповідь, яка доповнила це розуміння концепцією «безпеки через співпрацю» та солідарності через сприяння миру. Водночас було зазначено, що Гаазька конвенція не потребує загального рівного ставлення і залишає простір для маневру в економічних відносинах. Правопопулістська Швейцарська народна партія (SVP) відкинула цей курс, але змогла його змінити.

На цьому тлі з'являється ініціатива щодо нейтралітету 2026 року. Насамперед вона є відповіддю SVP на введення санкцій ЄС проти Росії після початку агресивної війни проти України. Її мета – закріпити у статті 54a конституції, що нейтралітет є «вічним і збройним», що співпраця з військовими та оборонними альянсами, такими як НАТО, має обмежуватися випадками нападу, а будь-які невійськові примусові заходи проти воюючих держав мають бути виключені. Таким чином, участь у санкціях стала б неможливою. Винятки передбачені лише для існуючих зобов'язань у рамках ООН та запобігання обходу санкцій через Швейцарію. Передбачається посилити роль країни як посередника – як це працюватиме на практиці, поки залишається неясним.

До перспектив успіху санкцій можна ставитися як завгодно. Але

виключення їх в якості інструмента підозріло мало нагадує мирну ініціативу. З цим узгоджується те, що ветерану Швейцарської народної партії (SVP) та співавтору ініціативи Крістофу Блохеру приписують економічні інтереси у торгівлі з Росією. Загальноекономічна вигода від заборони на санкції спірна, а ризик високий: якщо Швейцарія не підтримає санкції в такому резонансному випадку, вона завдасть шкоди своїй репутації серед найближчих торгових партнерів. І навпаки, приєднання до санкцій ЄС, ймовірно, просто відповідало діловим інтересам Швейцарії – але йшлося також про міжнародне право, міжнародний порядок та безпеку в Європі.

Ця ініціатива звужує простір для маневру саме там, де Швейцарії він найпотрібніший. Вимога співпрацювати з альянсами лише у разі нападу ставить під загрозу не лише спільні навчання та миротворчі місії, а й угоди про закупівлю озброєнь, а також обмін оперативною інформацією. Той, хто об'єднується лише тоді, коли напад уже розпочався, діє необережно та стає залежним від доброї волі дружніх держав. Суверенітет сьогодні не означає, що ніхто не потрібен. Він означає відсутність залежності від інших у вирішальний момент. Саме цьому перешкоджає ця ініціатива.

Найвагомішим аргументом є репутація. Як місце проведення переговорів, посередник та штаб-квартира багатосторонніх організацій Швейцарія залежить від довіри обох сторін. Брюссель висловлює відповідне занепокоєння: перетворення Швейцарії на притулок для російських бізнесменів, які підпадають під санкції, так само мало відповідає інтересам ЄС, як і припинення обміну військовою інформацією; під загрозою будуть також двосторонні договори з ЄС. А явна підтримка з боку російського МЗС не є ознакою збалансованості: коли найближчі партнери попереджають, а агресор тріумфує, це послаблює посередницьку роль. Федеральна рада та парламент відкидають цю ініціативу. Це проєкт однієї великої партії, яка подає голосування «за» як «так» нейтралітету – начебто у разі голосування «проти» Швейцарія перестане бути нейтральною. Вона залишиться нейтральною. Просто схильнішою до співпраці.

Швейцарія є нейтральною країною, і саме тому вона може виступати за зміцнення миру, права людини та

Саме у цьому напрямі розвивається швейцарський нейтралітет упродовж багатьох років. Ще в 2003 році Мішлін Кальмі-Рей, будучи міністеркою закордонних справ, запровадила термін «активний нейтралітет», а нинішній міністр Іньяціо Кассіс у 2022 році говорив про

«кооперативний нейтралітет»: Швейцарія є нейтральною країною, і саме тому вона може виступати за зміцнення миру, права людини і міжнародне иправо. Практика вже багато років рухається у цьому напрямі – наприклад, у рамках ініціативи European Sky Shield 2024 року, угод про миротворчі місії ЄС та розширення співробітництва у галузі озброєнь. Все це, як уточнила також верховна представниця ЄС із закордонних справ Каллас, не суперечить швейцарському нейтралітету.

Ніхто не знає, які загрози стоятимуть перед Європою за десять чи двадцять років. Але відомо одне: невелика країна Швейцарія, незважаючи на свій значний військовий бюджет, має обмежені можливості. Вона залежить від співпраці, міжнародних організацій та своєї репутації нейтрального гравця. З військового погляду суверенний шлях пов'язаний із ризиком. Тим важливішою є довіра, накопичена протягом століть, особливо з боку європейських сусідів, на яких вона покладатиметься у разі надзвичайної ситуації. Їй слід дбайливо ставитися до цієї довіри.

Нейтралітет та невтручання – це різні речі за часів агресивної війни. Санкції – це військова підтримка, ембарго – це участь у війні. Нейтралітет вимагає стриманості у військовому плані, але не байдужості у політичному. Саме про цю межу йдеться у Швейцарії – і у всій Європі, де нейтральні держави, що не входять до альянсів, стоять перед тим самим питанням.

Результати опитувань однозначні: за останніми даними, лише трохи більше ніж 30 відсотків швейцарців мали намір проголосувати «за». Проте дискусія продовжуватиметься. Вже наступного року, ймовірно, відбудеться голосування щодо ослаблення обмежень на експорт зброї – і саме Швейцарська народна партія (SVP) має намір спростити цей експорт. Це показує, про що насправді йдеться: про комерційні інтереси, а не принципи.

Тому важливіше за будь-яку ініціативу було б мати чітке бачення швейцарської зовнішньої політики. Європі потрібна багатостороння Женева так само, як і активна, нейтральна Швейцарія, що пропонує свої добрі послуги – особливо зараз, коли простори, вільні від конфронтації, стають рідкістю.

Дилема реальна: Росія неодноразово відмовлялася від Швейцарії як

місця переговорів і ставила під сумнів її нейтралітет. Але запропонована альтернатива відштовхнула б найближчих партнерів. Швейцарія може пропонувати послуги посередника, одночасно підтримуючи санкції – це показали тристоронні переговори між США, Україною та Росією у лютому 2026 року.

Зрештою, важливо підтримувати контакт зі сторонами конфлікту, робити дипломатичні ініціативи, надавати добрі послуги та використовувати свободу вибору союзників – але при цьому чітко відстоювати норми міжнародного права та права людини. Нейтралітет – це не стан, а практика: його треба заново підтверджувати щодня, залишаючись переконливим для обох сторін. Той, хто перетворює його на формулу, втрачає саме ту гнучкість, яка робить його можливим.

Крістофер Форст

Крістофер Форст (Christopher Forst) очолює Женевське представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта при ООН. Раніше він, зокрема, був представником Фонду у Білорусі, а також керівником Регіонального офісу «Діалог Східна Європа» у Києві.